

[44] Gómez Moreno, *El Panteón...*, p. 27, 47, lám. LIII; May, *Silk Textiles...*, p. 74-76, f. 48; Herrero Carretero, *Museo de Telas*, p. 84-85.

[45] Martín i Ros, «Tejidos», 1999, p. 34-36; «Les vêtements liturgiques... Leur place...», 1999, p. 56-58, f. 6; «Tejidos», 1999, p. 34-36.

[46] Gómez Moreno, *El Panteón...*, p. 25, 49, l. XXXVII, LVI; Herrero Carretero, *Museo de Telas*, p. 66-67.

[47] Martín i Ros, «Tejidos», 1999, p. 36; «Les vêtements liturgiques... Leur place...», 1999, p. 56-58, f. 7.

[48] *Idem* *ibidem*.

[49] Gómez Moreno, *El Panteón...*, p. 49.

[50] R. M. Martín i Ros, «Les Vetements liturgiques de saint Valère. Étude historique», *Bulletin du CIETA*, n. 73 (1995-96), p. 63-65.

[51] May, *Silk Textiles...*, p. 72-73, 75, f. 45-46; M. Flury-Lemberg; G. Illek, «Der sogenannte Ornat des heiligen Valerius von Saragossa aus der Kathedrale von Lérida», a: M. Flury-Lemberg; G. Illek (eds.), *Spuren Kostbarer Gewebe*, Riggisberg, 1995, p. 62-67; R. M. Martín i Ros, «Fragment de la Capa del Tern de sant Valeri», a: *Catalunya Romànica*, Vol. XXII, 1986, p. 291; «L'ensemble liturgique de Saint Valère», *Bulletin du CIETA*, n. 65 (1987), p. 136; «Estudi del Tern de sant Valeri», a: *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. Lleida*, 1991, p. 109-110, f. 1; «Terno de San Valero», a: *Al-Andalus. Las artes islámicas en España*, Madrid, 1992, p. 332-333; «Les Vetements liturgiques...», 1995-96, p. 63-78; «Tejidos», 1999, p. 36-37; «Les vêtements liturgiques... Leur place...», 1999, p. 50-51, 56, 58, f. 1.

[52] Vial, «Chape de Saint Valère», 1995, p. 251-252; «Les ornements liturgiques... Étude technique...», 1999, p. 68-71, f. 1-2.

[53] May, *Silk Textiles...*, p. 73, 75-76, f. 47; M. Flury-Lemberg; G. Illek, «Der sogenannte Ornat des heiligen Valerius...», 1995, p. 62-67.

[54] Vial, «Dalmatique de saint Valère», 1995, p. 251-253; «Les ornements liturgiques... Étude technique...», 1999, p. 72-76, f. 3-4.

[55] R. M. Martín i Ros, «Fragment de la Dalmatica del Tern de sant Valeri», a: *Catalunya Romànica*, Vol. XXII, 1986, p. 290; «L'ensemble liturgique...», 1987, p. 136; «Teixit de les Rosasses del Tern de sant Valeri», a: *La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes*, s. XIII a s. XIV, Barcelona, 1991; «Estudi del Tern de sant Valeri», 1991, p. 109-111, f. 3-4; «Terno de San Valero», 1992, p. 332-333; «Les Vetements liturgiques... Étude historique», 1995-96, p. 63-78; «Tejidos», 1999, p. 37-38; «Les ornements liturgiques... Leur place...», 1999, p. 52, 55-56, 58, f. 1.

[56] Martín i Ros, «Les vêtements liturgiques... Leur place...», 1999, p. 58, f. 8.

[57] Martín i Ros, «Tejidos», 1999, p. 33.

[58] Martín i Ros, «Les vêtements liturgiques... Leur place...», 1999, p. 58.

[59] *Idem*, p. 58-59.

[60] May, *Silk textiles...*, p. 137-139, f. 91; Martín i Ros, «Tejidos», 1999, p. 42.

[61] D. Shepherd, «A Treasure from a Thirteenth Century Spanish Tomb», *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art*, Vol. LXV, n. 4 (abril 1978), p. 111-134; R. M. Martín i Ros, «Teixit del sepulcre del bisbe Arnau de Gurb», a: *Lombard. Estudis d'Art Medieval*, Vol. VI, Barcelona, 1994, p. 179-188.

[62] S. Desrosiers, *Soieries et autres textiles de l'Antiquité au XVIIe. Siècle*, Musée National du Moyen Âge-Thermes de Cluny. Catalogue, Paris, 2004, p. 296-298.

[63] G. Vial, *Technique mixte. Tapisserie et pseudolampas*, 1988. Manuscrit conservat als Arxius de l'Abegg Stiftung Riggisberg, Riggisberg.

[64] May, *Silk Textiles...*, p. 137, 139, f. 92; Martín i Ros, «Tejidos», 1999, p. 51.

Les grans làmines de sílex de Catalunya

XAVIER CLOP

RESUM

ABSTRACT

The great silex plates of Catalonia

A finals del mes de gener de 2004 va tenir lloc al Museu Episcopal de Vic una reunió de la quinzena d'investigadors catalans i francesos que integren la Xarxa Temàtica «Producció i circulació de béns de prestigi elaborats amb matèries primeres d'origen mineral durant el Calcolític i les primeres etapes de l'Edat del Bronze». En aquesta reunió es van exposar els resultats obtinguts fins aquells moments en l'estudi de les grans làmines de sílex, instruments lítics que poden arribar a tenir més de 30 cm de longitud i que solen trobar-se en contextos funeraris del 3000-1500 aC. Els resultats exposats en aquesta reunió permeten ampliar notablement el coneixement que tenim d'aquests elements materials i del seu paper en les estructures socioeconòmiques i socioideològiques d'aquelles comunitats. La reunió va permetre, així mateix, estudiar la gran làmina de Serra de l'Arca II, un dels exemplars més remarcables de Catalunya que forma part del fons arqueològic del Museu Episcopal de Vic.

Paraules clau: Arqueologia, Calcolític, Edat del Bronze, làmines de sílex.

At the end of January 2004 a meeting was convened at Museu Episcopal de Vic which united the 15 French and Catalan researchers that make up the Theme Network «Production and circulation of prestigious artefacts made with primary materials of mineral origin during the Calcolithic and first stages of the Bronze Age». During the meeting, the findings achieved in the study of great silex plates were presented; these plates are stone instruments which could be over 30cm in length and were usually found at burial grounds from the 3000-1500 BC. The findings discussed during the meeting allowed for a greater understanding of these artefacts and their role in the socio-economical and socio-ideological structure of those communities. The meeting also favoured the study of the great plate of Serra de l'Arca II, one of the most important pieces in Catalonia that belongs to the collection of Museu Episcopal de Vic.

Key words: Archaeology, Calcolithic, Bronze Age, Silex plates.

A finals del mes de gener de 2004 va tenir lloc al Museu Episcopal de Vic una sessió de treball de la Xarxa Temàtica «Producció i circulació de “béns de prestigi” elaborats amb matèries primeres d’origen mineral durant el Calcolític i les primeres etapes de l’Edat del Bronze» (ref. 2003-XT-00033). Aquest grup de treball, que compta amb finançament de l’AGAUR de la Generalitat de Catalunya, està format per una quinzena d’investigadors de la Universitat Autònoma de Barcelona, del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, del Museu d’Arqueologia de Catalunya, de la Universitat de Lleida i del Centre National de la Recherche Scientifique de França. La sessió de treball, que es va desenvolupar al llarg de tot un dia, es va centrar en l’exposició i la discussió de les dades obtingudes fins aquell moment en la recerca sobre les grans làmines de sílex a Catalunya.

Gran làmina de sílex. MEV 4991

Les anomenades «grans làmines», «làmines-punyal» o «punyals» són llargues fulles de sílex que destaquen, d’entrada, per les seves característiques estètiques. Són elements de grans dimensions, normalment d’entre 10 i 20 cm de longitud però que poden arribar a tenir més de 30 cm. Malgrat aquestes dimensions, les grans làmines de sílex criden l’atenció per la seva simetria i la seva regularitat. Un dels millors exemplars de grans làmines de Catalunya es troba, precisament, al Museu Episcopal de Vic. Es tracta d’una excel·lent peça que té 31 cm de longitud, 3,5 cm d’amplada màxima i 0,5 cm de gruix màxim. Aquesta peça va ser localitzada a principis del segle XX al sepulcre megalític de Serra de l’Arca II (Aiguafreda, Vallès Oriental). La reunió del Museu Episcopal va permetre als investigadors de la Xarxa poder conèixer i apreciar l’excel·lent qualitat d’aquesta gran làmina, una de les peces més remarcables del sud-est d’Europa. Les característiques que presenta la gran làmina de Serra de l’Arca II il·lustra perfectament les característiques formals d’aquests elements.

Des de finals del segle XIX, la recerca arqueològica desenvolupada a Catalunya ha constatat la presència d’un important nombre de grans làmines de manera exclusiva en sepulcres megalítics i coves i abrics d’ús funerari que, cronològicament, se situen en les darreres etapes del Neolític i les primeres etapes de l’Edat del Bronze (3100-1500 abans de la nostra era). L’existència d’aquests productes lítics fou assenyalada durant el segle XX per investigadors com el Dr. Bosch Gimpera, el Dr. Pericot o el Dr. Tarradell, però fins a la constitució d’aquesta Xarxa Temàtica no s’havia desenvolupat cap treball de recerca que prestés una atenció específica al paper d’aquests elements dins del conjunt d’activitats econòmiques, socials i ideològiques de les comunitats que el van produir i/o utilitzar al llarg del III mil·lenni i en els inicis del II mil·lenni abans de la nostra era. Les característiques de les grans làmines havien portat a considerar-les, de forma implícita, com uns elements mate-

rials vinculats específicament a uns rituals funeraris concrets als quals sols tindrien dret una part restringida dels individus que formessin una determinada comunitat. Aquesta idea general, però, necessitava ser contrastada i, a més a més, podia plantejar-se un ampli ventall d’altres hipòtesis de treball. La constitució de la Xarxa Temàtica ha permès desenvolupar un projecte de recerca a mig termini, de caràcter àmpliament interdisciplinari, centrat en una primera fase en l’estudi de les grans làmines de Catalunya i on es fa especial incidència en aspectes fins ara desconeguts com:

- l’estudi de la possible procedència de la matèria primera utilitzada i, per tant, la determinació de si es tracta de productes locals o poden venir de zones més o menys allunyades;
- les particularitats de les tècniques utilitzades en la seva fabricació, que han de permetre abordar el possible grau d’especialització tècnica d’aquests estris i, per tant, determinar si es pot parlar de productes elaborats per veritables especialistes que disposarien d’uns coneixements que no estarien a l’abast de tothom;
- la determinació de si van ser utilitzats o no i, en cas afirmatiu, en quina mena de tasques ho van ser;
- l’avaluació, finalment, dels seus contextos d’ús social, discutint si es tracta o no de veritables «objectes de prestigi».

A la reunió del Museu Episcopal de Vic es van exposar, avaluar i discutir els primers resultats obtinguts pels treballs de la Xarxa. Fins aquell moment, s’havia elaborat una base de dades que recollia unes tres-centes grans làmines trobades en quaranta-nou jaciments arqueològics de Catalunya. D’aquests jaciments, vint-i-set són sepulcres megalítics i vint-i-dos, coves i abrics funeraris.

De tot aquest important conjunt de grans làmines, s’havien desenvolupat estudis més concrets en una quarantena de peces. L’estudi d’aquestes peces va permetre que en la reunió del Museu Episcopal de Vic es pogués avançar de manera significativa en les diferents línies de treball que s’havien plantejat.

Així, i pel que fa a la matèria primera, resulta ara evident que en la seva gran majoria es tracta de productes no locals, i s’han pogut plantejar dues possibles hipòtesis, no excloents entre elles, sobre el seu possible origen: vers el nord-est, en les depressions amb materials geològics oligocens i miopliocens que se succeeixen en l’actual arc litoral del mediterrani francès (Rosselló, Llenguadoc i Provença), i vers el sud-oest, en les conques sedimentàries lacustres oligocenes i miocenes que hi ha a l’actual conca del riu Ebre. Caldrà esperar que la realització de prospeccions sobre el terreny i dels estudis de composició química en curs permetin contrastar, matisar o refutar aquestes hipòtesis.

Pel que fa a les tècniques de fabricació, sembla que predomina l’ús de la tècnica de talla per percussió indirecta, que té com a tret més singular l’ús d’una escarpra o punter entre

l'element percussor i la superfície de la matèria primera que es vol tallar. Aquesta tècnica de talla requereix d'una certa habilitat però està a l'abast de qualsevol persona que tingui una certa experiència en la fabricació d'instruments de pedra tallada. D'altra banda, però, es va constatar que aquells elements que destaquen per la seva llargada, regularitat i simetria, com ara la gran làmina de Serra de l'Arca II, haurien estat fabricades mitjançant una tècnica de talla per pressió reforçada o amb palanca. Aquest tipus de tècnica permet canalitzar de forma molt precisa la força que s'exerceix mitjançant la utilització d'una palanca, cosa que augmenta notablement la pressió en un punt concret i permet obtenir productes més llargs, estrets i prims que amb l'altra tècnica esmentada. La realització d'alguns experiments permet apuntar que les grans làmines de millor qualitat haurien pogut estar fabricades utilitzant una llarga palanca que tingués la punta de coure. L'observació que es va fer en el transcurs de la reunió de la gran làmina de Serra de l'Arca II apunta que pot tractar-se d'un excel·lent exemple d'un producte fabricat mitjançant l'ús d'una llarga palanca amb la punta de coure.

Un dels aspectes que es volia aclarir era el de la tradicional idea que les grans làmines són béns de prestigi que havien estat dipositats en els sepulcres sense que haguessin estat utilitzats anteriorment en cap altra tasca. És a dir, s'acceptava implícitament que es tractava d'elements materials fabricats expressament perquè servissin d'ofrena per a determinats individus. L'estudi funcional realitzat sobre una quarantena de grans làmines demostrava que totes les grans làmines haurien estat utilitzades en diverses tasques, com ara la recol·lecció de cereals, tallar carn, gratar pells, etc. Algunes grans làmines haurien estat utilitzades en una única tasca, però n'hi ha d'altres de polifuncionals, utilitzades en diferents tasques. Així mateix, les evidències estudiades assenyalen que es tracta de mitjans de treball utilitzats durant molt de temps, com ho assenyalen la intensitat i la diversitat de les traces que queden en les peces i les tasques de manteniment que s'hi haurien realitzat per poder disposar sempre de talls vius.

L'avaluació conjunta dels resultats obtinguts en els diferents aspectes estudiats de les grans làmines va permetre, a la part final de la reunió, establir algunes conclusions provisionals i establir les directrius bàsiques a desenvolupar en els mesos següents.

La conclusió més significativa permet ampliar notablement la visió que hi havia fins aleshores a Catalunya sobre les grans làmines. Ara queda clar, en funció de les dades disponibles, que les grans làmines no són elements d'exclusiu caràcter ideològic, si no que es tracta d'elements utilitaris per a desenvolupar tasques quotidianes que tenen, finalment, una darrera funció social en dipositar-se com a ofrena funerària. Paral·lelament a aquesta constatació, cal tenir en compte que les grans làmines semblen fetes amb matèries primeres que tenen el seu possible origen a alguns centenars de quilòmetres, bé al nord-est bé a la vall de l'Ebre, i que almenys en determinats casos la tècnica de fabricació és certament especialitzada i possiblement a l'abast de pocs artesans. En definitiva, les grans làmines

constitueixen uns elements materials singulars, que presenten molts aspectes particulars, l'adequada comprensió dels quals demana de l'aprofundiment de les línies d'estudi entenedores. En aquest sentit, la reunió de la Xarxa Temàtica va servir per assenyalar les fases següents, distribuir la feina a fer i determinar un calendari de treball.

La trobada desenvolupada al Museu Episcopal de Vic va permetre fer una posada al dia dels treballs efectuats per la Xarxa i donar una bona empenta al seu futur desenvolupament. El treball conjunt de diferents especialistes necessita, per tal que sigui veritablement interdisciplinària, trobar llocs on poder dialogar i discutir tots els aspectes implicats en la recerca que s'està realitzant. En aquest sentit, el Museu Episcopal de Vic esdevé un excel·lent lloc per a fer aquesta mena de trobades, més si es té en compte que, com es va fer en aquest cas, la trobada pot esdevenir l'excusa perfecta per a apreciar alguns dels elements que també formen part del seu fons, com la gran làmina de sílex del sepulcre megalític de Serra de l'Arca II.